

Отримано: 12 вересня 2018 р.

Прорецензовано: 10 жовтня 2018 р.

Прийнято до друку: 11 жовтня 2018 р.

e-mail: svitlana.kocherha@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-4(72)-183-187

Кочерга С. О. Епістолярний тревелог Валер'яна Поліщука. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 183–187.

УДК 821.161.2.

Кочерга Світлана Олексіївна,

доктор філологічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія»

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ТРАВЕЛОГ ВАЛЕР'ЯНА ПОЛІЩУКА

Стаття присвячена епістолярію українського письменника постреволюційної доби Валер'яна Поліщука, відомого своєю авангардною поезією та книгами, написаними у жанрі нон-фікшн. У ній проаналізовано спектр подорожніх мотивів, особливості геопоетичного стилю автора та окреслено психопортрет літератора-мандрівника двадцятих років ХХ ст., що перебував під пресингом ідеології. Визначено основні маршрути письменника в Україні, СРСР та Європі, охарактеризовано його імагологічні узагальнення. Доведено двовекторність мандрівних пріоритетів письменника: урбаністика з характерними для неї технологічними новаціями та природа. Найбільша емотивність притаманна описам Поліщука таких топосів, як Південнобережжя Криму, Париж, Волинь.

Ключові слова: лист, топос, репортаж, імагологія.

Svitlana Kocherha,

PhD in Literature, professor, National University of Ostroh Academy

EPISTOLARY TRAVELOGUE OF VALERYAN POLISCHUK

The article deals with the epistolary by Valeryan Polischuk who is the Ukrainian writer of the post-revolutionary era (1920s), known for his avant-garde poetry and books written in the genre of non-fiction. It is analyzed the range of travel motifs, the specificity of the author's geo-poetics style. It is also outlined the psycho-portrait of the traveler-writer of the twenties of the twentieth century, who was under the pressure of ideology. It is identified the main routes of the writer in Ukraine, the USSR and Europe, and described his imagological generalizations. It is proved that the writer had two-vector of the travelling priorities: nature and urbanism with its technological innovations. The topos described by Polischuk with the most expressive emotivity was the South Coast of Crimea, Paris, and Volyn.

Key words: letter, topos, report, imagology.

Український літературний ренесанс 20-х років ХХ ст. відкрив безліч імен талановитих літераторів. Водночас на хвилі відкриття перспектив для українського художнього слова не менш потужним був потік масового тривіального письма, і цей модус став справжнім викликом для поступу естетичних шукань письменників. Постать Валер'яна Поліщука безсумнівно є знаковою на перехресті розмаїтих тенденцій доби, що врешті завершилась винятковим в історії культури терором, спрямованим проти творців віртуального світу мистецтва. У мартирологі Розстріляного відродження опинилося й ім'я Валер'яна Поліщука, що зумовила півстолітню маргіналізацію його доробку у сфері літературознавчих студій. Тільки в останні десятиліття почали видаватись віднайдені твори контroversійного письменника, вийшли праці окремих дослідників, які сприяють поступовому поверненню автора в сукупність здобутків національного письменства ХХ ст. Серед досліджень літературно-краєзнавчого і наукового змісту варто виділити праці таких авторів, як Я. Поліщук, Є. Шморгун, З. Суходуб, В. Горбатюк. Особливо цілеспрямовано над вивченням творчої спадщини працює Олесь Омельчук, упорядник книги «Вибрані твори» письменника та автор передмови до неї «Асиметрія і плоть у художньому світі Валер'яна Поліщука», їй же належать статті «Особливості поетики ранніх поем Валер'яна Поліщука», «Український претекст Жака Дерріда, або літературне пілігримство 1920-х». Загалом науковці оцінили внесок Поліщука у розвиток української поезії як представника напрямку «конструктивний динамізм», що був у першій третині одним з провідних напрямів в європейському мистецтві, насамперед прикладному. Однак його прозовий доробок ще чекає своїх дослідників. Не слід забувати, що письменник плідно працював і в руслі нон-фікшн, а його праці «Розкол Європи» (1925), «Рейд у Скандинавію» (1931), «Повість металу й вугілля. Книжка про Донбас» (1931) стали важливим надбанням вітчизняної скарбниці літератури подорожей. У цьому ряді варто згадати і рукопис книги нарисів «До серця Азії» (1934), яку письменникові інкримінували як «націоналістичну». Не менш цінним документом, у якому зафіксовано реалії часу та відображено психологічні особливості рецепції мандрівних візій, слід вважати листи. Беручи до уваги, що документальні тревелоги були виконанні на замовлення, їх можна розглядати як своєрідні публічні звіти про відрядження, то у листах зазвичай передається більш безпосередня реакція, що заслуговує детального аналізу.

Мета цієї статті полягає у дослідженні специфіки подорожніх візій та їх осмислення у листах Валер'яна Поліщука, що дозволяють поглибити психопортрет письменника та означити витоки його творчих інтенцій.

Вивчення епістолярію письменника є важливим етапом осягання авторського феномену і свідченням важливої ролі письменника в історико-культурному процесі доби. Закономірно, що найбільш системно вивчають епістолярну спадщину класиків літератури, однак за останні роки спорадичні звертання до широкого письменницького кола значно інтенсифікувались. В наш час зростає читацький інтерес до приватного листування, адже листи заслуговують довіри своєю автентичністю, з них можна дізнатися про деталі та нюанси стосовно реальних подій та явищ минулого. Як слушно констатувала Т. Гундорова, «Епістолярій вводить в атмосферу чогось такого, що більше за літературу, а саме – в автентичність і зв'язаність голосу й екзистенції...» [2, с. 6]. Що стосується листів 20-30-х рр., то їхня унікальність посилюється незначною кількістю збережених документів в умовах репресій, сподіванням знайти в них хоч осколки «чесності з собою», хоча не можна не враховувати, що самоцензура також мала місце в приватній комунікації. Варто зауважити, що першим спробував ґрунтовно осмислити цей

сегмент літературної праці В. Кузьменко у дослідженні «Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст.». Але вже після її публікації стали доступними чимало текстів, не охоплених у дисертації Кузьменка. Серед дослідників епістолярію особливо вагомими вважаємо праці В. Галича, Л. Морозової, Г. Мазохи, Л. Вашків, А. Ільків, І. Котяш та ін. Справжньою подією в науковому світі стало видання книг М. Коцюбинської «Зафіксоване і нетлінне» (2001), «Листи і люди» (2009), які підняли об'єкт аналізу на новий рівень у контексті актуальної проблематики сьогодення. На жаль, до листів В. Поліщука досі науковці звертаються переважно принагідно, хоча частина з них була опублікована, насамперед у книгах «Блажен, хто може горіти...» (1997) та «Козуб ягід» (2017).

Сам Валер'ян Поліщук добре розумів цінність епістолярних документів у письменницькій праці. Приміром, в одному з листів він просить адресата: «Лист не загуби, його щиро писав, а опис бурі може мені пригодитись, як матеріал» [7, с. 83]. Водночас у них сконденсовано безліч свідчень, цікавих для літературознавців і шанувальників автора, проте ці ж свідчення потенційно містили небезпеку в умовах тотального контролю сталінською системою приватної комунікації. Уже після арешту в записці до дружини, у якій він детально розписав, що робити з його архівом, письменник зазначає: «Моє листування з тобою, Лілою і інш[ими], що на купці та календарі – теж збережи. Решту все можеш знищити, але перед тим передивись, може щось із моїх писань чи листів, скажімо, лист від Гринька, від Коллонтай, ще декого – збережеш» [7, с. 125]. Очевидно, що тоді він був уже свідомий близького кінця, особливо щемно звучить вказівка, яка сповнена мортального підтексту: «Чистий папір продай весь» [7, с. 125]. Сподівання на те, що його спадщина, включно з листами, буде затребувана нащадками, не покидала його до останку. Раніше він неодноразово висловлював подібну думку, зокрема і публічно. У журналі «Авангард», редактором якого він був як лідер конструктивістів, Валер'ян Поліщук опублікував три своїх листи з переднім словом, у яких доволі грайливо пояснював своє рішення: «Документальне й інтимно-особисте в цю жрецьку трапезу літератури не допускається... посмертні листи друкують, як додаткові томи повного зібрання творів! Чому не згодитись з тим, що ті самі листи... слід зараз же друкувати...? Це жива творчість, за яку відповідає жива людина, це документ епохи, а не влучна, чи не влучна комбінаційна побрехенька письменника» [5, с. 121]. Ці переконання зумовили авторське бажання піти проти течії, руйнуючи усталені норми, започаткувати новий тренд у видавничій справі, жартівливо-оптимістично вказавши на ще один аспект: «До речі, я також не хочу, щоб належний мені авторський гонорар одержував якийсь коментатор та укладач моїх листів і нотаток, якийсь новітній академік Сірьоза Сфременков, чи навіть сам великий Дурачкевич. З якої речі?» [5, с. 121-122].

Більшість листів Поліщука, з яких почерпує інформацію сучасний «великий Дурачкевич», адресовані його дружині Олені Іллівні, у дівочтві Конухес, яку зазвичай він називав Йолкою, Йолінкою, Йольцею. Олена, корінна лєнінградка з консервативної сврейської родини, порушила чимало табу, вийшовши заміж за українського поета. В штрихах до біографії письменника можна знайти ряд фактів про поета як еротомана, про його «любов втрєох» з двома сестрами Лідією та Оленою Конехус, але листи свідчать, що після бурхливої юності Поліщук став дбайливим сім'янином, люблячим батьком двох дітей – Марка та Люцини, а з самою Оленою у нього склались напрочуд довірливі стосунки, листи до неї відзначаються ніжністю і відвертістю, і саме дружині він охоче передавав враження, отримані у подорожах, перебуваючи на відстані від коханої. В епістолярній комунікації з нею він майже не вдавався до маскування, міг бути чуттєвим і сентиментальним, глумливим і саркастичним, особливо яскраво він передає моменти власного зворушення і піднесення, навіяного побаченням у мандрівках. Характерний для письменника урбаністичний мобільний стиль життя підкреслюють його легкість у повсякчасних змінах локацій. Особливо часто мимохідь він згадує про короточасні перебування в українських містах, часто буває у Москві та Ленінграді. Однак в межах СРСР він рідко вдається до інтелектуального номадизму, натомість гостро реагує виключно на природу, і в цьому пріоритеті дається взнаки його селянське походження. Природа здатна викликати у Поліщука так звані «волошковий» настрій, і ці моменти для нього виявляються важливішими, судячи з листів, ніж індустріальна динаміка і круговерть, якою автор захоплюється у своїх документальних звітах про поїздки по країні та рясно використовує в образах «революційної» поезії. Поет тонко відчував благословенність окремих місць, енергетику сокровенності, якими вони обдаровували перципієнта. Прикладом такого місця можна назвати крейдяні Святі гори на Донеччині, вкриті реліктовим лісом, де на березі Дінця височів Успенський монастир, що посилював враження сакральності, розлиті у навколишній природі: «...зачарований красою, що тут у Святих горах, наче в якомусь трансї. Тут і природа, і повітря, і революція відбилась особливо у таких контрастах, що аж рота розкриваєш...» [7, с. 61]. Повідомляючи загальні відомості про місце, автор розкидає в листах суб'єктивні враження, які нагадують ескізи до майбутніх поезій: «На самій горі маленька гарна церковця, як ластівка присіла, а внизу Дінець, щоб відбивати ліс по горах» [7, с. 61]. Працюючи в Асканії, письменник ділиться спостереженнями, які приносять йому справжню насолоду, особливо на світанку: «Найраніш прокидаються зайці і орли та соколи, потім з криком та гамором злітають з дерев фазани. ...Сьогодні ранок був туманный, м'який і так таємничо, як любовного признання, чекав світанку сад, сиві в передосінніх сутінках дерева» [7, с. 62].

У подорожах Валер'яна Поліщука важливе місце посідав Крим, куди він приїжджав неодноразово, принаймні є згадки про перебування на чорноморському побережжі півострова упродовж 1923-1926 рр. Очевидно, через хворобу та задля оздоровлення сина йому там прийшлося затримуватися на тривалий період, і зазвичай письменник з задоволенням пізнавав туристські стежки цього «богоданного» краю. Поступово син Полісея настільки зріднився з Кримом, що почував себе там у своїй стихії, про що свідчать численні вірші та напрочуд поетичні листи, які місяцями нагадують поезію в прозі. Недарма саме три кримських листи до дружини вибрав письменник для зухвалої прижиттєвої публікації в журналі «Авангард». У Криму Поліщук зупинявся як на віллі української інтелігенції «Бююрнус», що подарувала чимало натхнення та радощів письменникам, так і в інших санаторіях і приватних пансіонах. Епіцентром кримських листів, звісно, постають ескізи марин, море втішало око поета і в штиль, і в шторм, водночас у них знаходимо штрихи до красвидів, за якими він спостерігав у різних місцях. Автор ніби жонгує розмаїтими топонімами, які викликають екзотичні асоціації: Гурзуф, Кучук-Ламбат, Ялта, Алушка, Карасан, Аю-Даг, Партеніт, Ай-Тодор, Адолари, Роман-Кош, Чатир-Даг. Письменник-пілігрим охоче ходив пішки, любуючись красвидами, не уникав нагоди і прокататися на моторному човні. Кримська природа викликала в нього бажання зафіксувати її чарівність, і він не скупився на осанни в її адресу. Найбільш детально Валер'ян Поліщук описує кримське довкілля Партеніту, зокрема з Карасану. Саме тут посеред старовинного парку був розташований санаторій «Карасан», де, найбільш вірогідно, і зупинявся письменник. З цього парку добре видніється мис Плака, з якого відкривався

чудова панорама всієї бухти, і якраз в цих краях черпав наснагу Поліщук, передаючи свої враження дружині: «Тамарікси, як якась жовта футрова горжетка, лежать навішені над морем- коло містка; Плака мудро дивиться в море своєю совиною мордою, мов пригадує всіх мандрівників, що тут побували... А море вурчить і шльопає ласкаво долонею своїх дебелих пацанів – камінів, купаючі їх в своїй солоній ванні» [5, с. 124]. Посеред алей з винятково багатого рослинністю Валер'ян Поліщук виокремив одного з платанів, який для нього став символом душевного зв'язку з кримським побережжям. Одну з таких зустрічей з улюбленим деревом він переказує дружині у високому емоційному реєстрі: «Але найбільша радість була коло платана. В ньому з всього оточення почув найбільш живого – живу матерію. Я обійняв його, як свого великого батька й поцілував у могутню лапу, що по той бік дороги, а він замурикував і зашелестів до мене всією вирізною зеленню, просотаною сонячним саявом - ласкаво приголубив мене. І я заплакав і сказав йому: ти мене переживеш, щасливий, та ще довго багато разів будеш все це бачити. Пошепочи комусь од мене привіт, тому хто прийде колись голубитись до тебе, коли мене вже не буде...» [5, с. 125]. Природа наскільки заповнювала все сство письменника, що він навіть уникав знайомств та контактів з іншими відпочивальниками, а віддавав перевагу карасанським медузам, які так щедро опоестизовані у його віршах.

Зовсім іншими за враженнями, але так само пам'ятними та інформативними стали для Валер'яна Поліщука поїздки в Європу. По суті це були мандрівки в невідомість, що були честю і водночас випробуванням на лояльність постреволюційних письменників. Як зазначає Олесь Омельчук, «для українських літераторів 1920-х значним був уже сам факт закордонної подорожі» [3, с. 5], а «віддачею за європейський тур ставала політично благонадійна книжка, що наповнювала зміст подорожніх текстів пропагандою і статистикою, а тому йшлося вже не про творчість, а про своєрідний звіт, репродукування очікуваного владою дискурсу» [3, с. 6]. Валер'ян Поліщук, котрий ревно дбав про свій імідж, сприймав відрядження до Європи як відзнаки про високу репутацію в очах владних установ. У його листах є сліди певної пири письменника, який вважав себе гідного пролетарського олімпу, а також наявні оцінки цілком відповідні провідному дискурсу міжнародної політики СРСР. Однак матеріал цих закордонних послань письменника дає можливість простежити авторське переживання топосів. Як стверджує Т. Шестопалова, «пізнання феномену переживання переносить увагу з характеристики об'єкта (територія) на суб'єкта мандрівника, що постійно перебуває в русі» [8, с. 94], і власне реакція Поліщука на світ капіталізму, який повсякчас фальшувала радянська пропаганда, заслуговує особливої уваги в межах нашої студії.

Найбільшою довірою у керівної партії більшовиків Поліщук заслужив в другій половині двадцятих років, тоді ж він став повпредом української літератури за кордоном. На межі 1924 та 1925 років його було включено разом з П. Тичиною та О. Досвітнім до делегації, яка відвідала Прибалтику, Чехословаччину, Німеччину, Францію. Другу велику подорож він здійснив 1929 р., на цей раз його маршрут складала насамперед Німеччина і Скандинавія.

Одну з перших поїздок до Європи українських письменників, у якій брав участь Валер'ян Поліщук, організувало літературне об'єднання «Гарт» разом з Народним комісаріатом освіти УРСР. Її висвітлювали окремими штрихами в різних виданнях, та не лише в офіційній пресі, але і в приватних листах Поліщука переважають свідчення односторонні, критичні (з класових позицій) і навіть зверхні щодо західного світу. Не викликає сумніву авторська переконаність у тому, що лідером позитивних змін у культурі і добробуті майбутнього безперечно буде СРСР. Загалом епістолярні ескізи Поліщука мало чим суперечать пам'ю його книзі подорожніх нарисів «Розкол Європи», де автор декларативно виносить на перший план тезу про те, що «погано пахне теперішній захід». Багато в чому ця колективна певність закладена і в ідеї Хвильового про європейський ренесанс.

Згідно з планом поїздки по Німеччині, Поліщук побував у таких містах, як Берлін, Гамбург, Лейпціг, Дрезден та ін. Берлін, у якому ще справді домінували сліди Першої світової війни, з першого погляду видався малопривабливим для Поліщука. Попри яскраву освітленість вулиць і рекламу, будинки своєю сірістю справляли враження мертвечини, бракувало йому індустріального розмаху, за яким він спостерігав на Батьківщині, але око втішало блискучий асфальт і безліч авто. Маючи виняткову нагоду, Поліщук вирішив безпосередньо ознайомитися з культурою великого європейського міста, причому його інтерес був двовекторний: з одного боку, письменнику цікавила культура елітарна, з другого боку – звичайне проведення часу пересічного німця. Письменнику вдалося побувати на ряді концертів, виставках, зокрема слухав симфонічний оркестр, оглянув Дрезденську галерею – «з її рафаелями й тіціанами та іншими рембрандтами й ван-дейками» [5, с. 73]. Не оминув своєю увагою (на відміну від, скажімо, Тичини, брак допитливості і переляк якого дратували Поліщука) і звичайні бари, кав'ярні тощо, які давали можливість безпосередньо «спостерігати буржуазію в різних виглядах» [5, с. 74]. Дружині письменник детально описав кафе, де відкрито шукали заробітку проституцією жінки, чоловіки і навіть діти, що викликало в нього глибоку відрату. У цілому його висновок про «огляд світу» під час подорожі був доволі категоричним: «...од західно-європейської культури з кожним днем все більше і більше розчарування! Вона якась дрібна, без розмаху й перспективи, тупа, як і класові групи, з яких вона виростає, і, головне, бездарна в масі й без соку...» [5, с. 73].

Однак варто наголосити, що цей потік негації не був його останнім словом про Німеччину. Через кілька років, коли він знову опинився в уже знайомих місцях, думку свою змінив повністю. Берлін справив на мандрівника враження значно краще, мусив визнати («на превеликий жаль»), що місто стає заможнішим, його економіка росте, навколо проводились інтенсивні роботи по благоустрою. «Німеччину я полюбив лише тепер. Чудесна і працююча країна... Молодці німці!» [5, с. 95] – таким було його резюме після останньої зустрічі з цим краєм восени 1928 р. Хоча можна припустити, що цей поворот обсерватора певною мірою був зумовлений і невисловленим розчаруванням в економічних проєктах і культурній революції в Україні, поступовим звільненням від пропагандистських гасел і настанов, в тенета яких потрапляла чи не більшість громадян СРСР.

Зовсім по-іншому у Валер'яна Підмогильного склалися стосунки з Францією. Надії на особливість цієї країни, вишукані не без впливу літератури, справдилися, відтак Париж відразу став його улюбленим містом на довгі роки. У листі від 31 січня 1925 р. знаходимо такий пасаж: «Пишу тобі з чудової столиці світу, мого любого (вже мого, бачиш?) Парижа. Це, здається, єдине місце в Західній Європі, де я можу жити, не скучати, почувати себе веселим, бадьорим і любити всіх і вся, крім буржуазії... Французи мені прямо до серця йдуть. Така чудесна нація, весела. Йде й свище, робить і співає, їсть і компліменти до печені додає та присипає перчиком словечок. Цілу зиму в Парижі квіти і мій укоханний салат!» [5, с. 77–78]. Тут він уже без нашарування скептицизму оглядає такі музеї як Лувр, Клоні (музей Середньовіччя), Музей скульптури

Родена, розшукує знамениті пам'ятки архітектури Собор паризької богоматері, Ейфелеву вежу, прогулюється парками з літературною аурую, проходить місцями, що зберігали історичні сліди Французької революції. Відзначає в листах Поліщука і таку гендерну особливість, яка здавалась йому нетиповою для більшості міст: красиві французькі дівчата були ще й добре освіченими, їх скрізь можна було побачити з книжкою в руках, і навіть з газетою. Свої імагологічні спостереження письменник теж узагальнює в листах: на його думку, ментальність французів, запальних, але непослідовних, зіпсував тривалий період «розхлябаного демократизму», проте саме в них він вбачає націю, здатну запалитися комуністичними ідеями.

У цілому навіть позитивні французькі враження не поставили під сумнів певність Валер'яна Поліщука в тому, що Західна Європа у модифікації світового устрою своє слово вже сказала, і тепер відповідальність за побудову безкласового суспільства лежить на Сході – ex orient lux. Однак Захід українського інтелігента незмінно приваблював і як місце для шопінг-туризму. Попри індустріальні амбіції СРСР, там зовсім не враховувалися побутові потреби у виробничій сфері. Отож Валер'ян Поліщук обійшов чимало крамниць, щоб придбати елегантні речі для себе (капелюхи, галстуки, шарфи) та дружини (парфуми, панчохи, білизна тощо), часом це робив на позичені гроші. Завдяки іноземному краму на фотографіях останніх років життя Поліщук виглядає напрочуд по-європейськи.

Зрозумілим є прагнення письменника знову перетнути кордон, і така нагода випала йому 1928 р. Метою маршруту на цей раз була Північна Європа (Швеція, Норвегія, Фінляндія), менш знайома для українців. Але тільки виїхавши з СРСР, Валер'ян Поліщук констатує у листі до дружини: «Дуже добре, що поїхав: перспектива життєва поширюється – сам бачу. А то сидіти вдома – багато дечого не знати й не бачити. А так є коректив на об'єктивність» [7, с. 93].

Довга мандрівка тривала на пароплаві була доволі втомливою. Хмарність, тумани, безкінечні дощі, думки про безгрошів'я на чужій землі налаштували мандрівника на початку подорожі на песимістичний лад. Деякий час йому довелося жити в дешевому готелі, і, зрозуміло, що відрядження з мізерним фінансуванням не приносило радощів, і своє обурення він не приховує: «Посилають за кордон і дають, як жебракові, купити галстук» [7, с. 94]. Проте згодом матеріальні проблеми він зумів вирішити, зокрема посприяла цьому і зустріч з відомою учасницею революційного руху Олександрою Коллонтай, яка на ту пору була послом СРСР у Норвегії. У неї, як висловився адресант, він і «цапнув грошей» [7, с. 95]. Незабаром Поліщук уже «в чудовому конструктивному готелі, конструктивному по своїй доцільності, доладності і формі кожної деталі» [7, с. 95]. Але як тільки побут налагоджений, тональність змальованих вражень відразу змінюється: «Норвегія об'єктивно дуже гарна, цікава, дала мені уйму вражень... [7, с. 96]. Вже в дорозі він починає ретельно працювати над майбутньою книгою. З дружиною він ділиться ідеями назви своєї збірки репортажів, схилившись до міфологічної алюзії з інтертекстуальним відлунням знаменитого оперного циклу Вагнера – «Кільце крізь Скандинавію», радіє зібраним фотографіям, які планує використовувати як ілюстрації до видання. Будь-яке запрошення для нього стає цінним матеріалом, особливо Поліщука цікавлять різні підприємства – сардинова фабрика, алюмінієвий завод тощо. Він охоче бере участь у вилазках на природу і просто ходить по місту, вдивляючись у місцеві типи високорослих і світловолосих людей. Себе він не вважає легковажним туристом, позаяк «приїхав не очима кліпати, а спостерігати життя й людей» [7, с. 63]. Особливо його, як конструктивіста, цікавить сучасна архітектура, він описує численні будинки в Швеції та Норвегії, незвичні авангардистські лінії скульптури, меблів тощо. Письменник активно й послідовно робить нотатки, завдяки яким стиль його майбутньої книги мало чим буде відрізнятися від епістолярних ескізів. Можна погодитись з Яриною Цимбал, яка вважає, що репортажі Поліщука нагадують сучасний інстаграм: «...він зайшов у готель – і швиденько описав, яка там кімната, зайшов у їдальню – написав, що там їдять. Сьогодні це дуже цікаво, бо він на все має специфічний погляд» [4].

В епістолярних закордонних нотатках Поліщука має місце і мотив ностальгії як бінарно опозиційний тяжінню до блукань, вибудові планів нових мандрівок, що для нього було втечею від рутини щодення – «заморився аж сидючи у Харкові» [7, с. 114]. Слід відзначити, що магнетизм дому в його листуванні з часом помітно посилювався, причому дім для нього – це не лише коло його сім'ї, але й батьківська родина, мала батьківщина. Іронічно він запитував самого себе: невже старію? Серед численних доріг, описаних у репортажах і листах, є особливо важлива для нього – дорога додому. У листах до волинських родичів письменник називав себе, дружину і дітей «харківськими поліщуками». Намагався зустрітись з батьками в Дубно, особливо, коли його маршрути були спрямовані на Захід. Природно, що найбільше він скучав за рідними у середовищі, де почував себе некомфортно. Таким топосом для нього став Кисловодськ, поїздки до якого були вимушені, позаяк кавказька санаторійна зона слугувала йому засобом вимушеною зцілення від «кахички». Але попри всі природні принади Кавказу Поліщук постійно скаржився на «кисловодське прозябання», його пригнічувала казенна обстановка. Наявн в епістолярному дискурсі письменника й антирадянські алюзії, як-от: «Гори» найпаскудніший із всіх огидних санаторіїв радянського типу» [7, с. 121]. Депресивні настрої Поліщука багато в чому були зумовлені самогубством Хвильового, з яким того пов'язували складні стосунки, дружба перепліталася з ворожнечею, але смерть лідера письменницького цеху все оточення переживало болісно, проектуючи найгірші сценарії найближчого майбутнього для себе. Притлумлене передчуття трагедії на настроєвому рівні має місце в листах Валер'яна Поліщука з Кисловодська. Тут він написав і останній відомий на сьогодні лист до батьків і сестри, у якому звертає на себе увагу мотив віртуального травелогу, що є втіленням «тяги до дому». Фактично за місяць до свого арешту Поліщук уявляє рідну хату, обличчя батьків, особливо бажаною для нього постає зустріч з садом. Як відомо, садок біля хати – це генетичний код українця, який завше викликатиме асоціації з відомим віршем Тараса Шевченка, що, за Юрієм Барабашем, «сприймається масовою читацькою свідомістю як уповні адекватне й самодостатнє втілення образу України, як її своєрідна поетична емблема» [1, с. 93]. Зміна простору візуально постає перед адресантом: «Як там садок? Так би хотілося посидіти з Вами в холодочку під грушею, та ба» [7, с. 120]. Різкий обрив фрази дозволяє припустити чимало замовчуваного за словом «ба», зокрема й розуміння того, що сталінська система вже готує йому останній маршрут, яким виявиться Соловецький етап і його кінцева точка – Сандармох.

Отже, мотив подорожі є наскрізним в епістолярній спадщині Валер'яна Поліщука. Будучи успішним радянським письменником, він отримував неодноразові відрядження з метою пропагувати у літературі нон-фікшн соціалістичну розбудову в СРРР та розвінчувати закордонний капіталістичний світ. Розмаїті поїздки письменника висвітлені в його репортажах, документальних книгах та мають певний відбиток в художній творчості. Не менш цінним документом стали його нотатки, штрихи та імагологічні підсумки, залишені в епістолярній спадщині. Листи Поліщука містять інформацію, яка дозволяє скласти

психопортрет українського інтелігента-мандрівника, зокрема його суб'єктивне сприйняття Заходу (Німеччина, Франція, Норвегія тощо). Як авангардист, він засвідчує першочергову увагу до урбаністики, хоча емоційно письменник залишається ліриком, здатним тонко відчувати і підживлюватися енергетикою природи. Попри напроцуд розгалужену мережу маршрутів Валер'яна Поліщука, він не втрачає відчуття укоріненості, емоційного віртуального зв'язку з Волинню.

Література:

1. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова. Київ : Темпора, 2011. 510 с.
2. Гундорова Т. Феномен Стусового «жествослова». *Стус як текст*. – Мельбурн, 1992. С. 2–29.
3. Омельчук О. Український претекст Жака Дерріда, або літературне пілігримство 1920-х. *Слово і час*. 2009. №7. С. 3–10.
4. «Подорож не лише ногами, а й головою»: Ярина Цимбал про літературний репортаж. URL: <http://medialab.online/news/podorozh-ne-ly-nogamy-j-golovoju-yary-na-tsy-mbal-pro-literaturny-j-reportazh/> (дата звернення: 15.08.2018).
5. Поліщук В. Калейдоскоп. *Авангард*. Харків, 1929. № 3. С. 111–125.
6. Поліщук В. Рейд у Скандинавію. *Червоний шлях*. 1929. № 3. С. 58–73.
7. Поліщук В. «Блажен, хто може горіти...»: [автобіографія, щоденники, листи]. Рівне: Азалія, 1997. 131 с.
8. Шестопалова Т. П. «...не світ інший, а межі інші, і в цьому вся суть» (феноменологія одного епістолярного тревелогу Юрія Шевельова). *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. Миколаїв, 2017. Том 301, № 289. С. 93–99.